

כוכבים גופה כגון: שהגוי השתחוה למאכלים, וקיבל אותם לאלוה, והספק הוא האם נסתלק מהם טומאתם בביטולם היות ואין להם טהרה?

ומתרתת הגמרא: **עבודת כוכבים גופה** — [גירסא אחרת: נמי] **לא מיבעיא ליה**, לא הסתפק רבי יוחנן, כי דינה ברור לו

כיון דאיסורה בטיל כשמבטלה הגוי — נב-ב **טומאה שבהן נמי בטלה**, הואיל ועיקר טומאתה הוא מחמת איסורה בהנאה —

כי קא מיבעיא ליה, במה הסתפק רבי יוחנן — **בתקרובת לעבודת כוכבים של אוכלין**⁽⁵¹⁾ —

מאי דינס, האם נטהרו מטומאתן על ידי ביטול הגוי. וצדדי הספק הם:

כיון דאיסורה לא בטיל אף כאשר יבטלם גוי, כמו דאמר **רב גידל** בסוגיא הקודמת שאין ביטול לתקרובת עבודת כוכבים, כשם שאין ביטול לאיסור הנאה של מת — ולכן יש לצדד לומר ש**טומאה נמי לא בטלה**, והיות שהם אוכלין שאין להם טהרה במקוה,

הגוי, האם מסתלקת מהם טומאתם כשם שאיסורם בהנאה מסתלק?

ומתרתת הגמרא: **כלים** — **לא קמיבעיא ליה**, כי הדין ברור לו. **כיון שאית להו טהרה במקוה**, כלומר: כשם שכלים שנטמאו בשאר טומאות, נטהרים בטבילה במקוה, כן כלים אלו תשמישי עבודת כוכבים, כשנתבטל מהם איסורם בהנאה על ידי ביטול גוי — **טומאה שבהם נמי בטלה**, וביטולם הוא טהרתם. כשמסתלק מהם איסורם, ודאי שמסתלקת מהם טומאתם —

כי קמיבעיא ליה במה אכן הסתפק רבי יוחנן — **באוכלין** שאין להם טהרה כלל, ומאכלים שנטמאו בשאר טומאות אין להם טהרה במקוה, ואין שום אופן להוריד מהן טומאתם —

לכן הסתפק לומר, שכמו כן לא תסתלק מהם טומאת עבודת כוכבים. [וצדדי הספק יבוארו בהמשך].

ודנה הגמרא: מדוע הסתפק באוכלין באופן שהם תקרובת עבודת כוכבים — **תיבעי ליה** אותה האיבעיא היה יכול למיבעי **בעבודת**

ואילו תקרובתה אינה בטילה, הואיל ואין ביטול לתקרובת —

אבל, על כל פנים, הביטול הועיל לעבודת כוכבים ומשמשיה, לכן הסתפק רבי יוחנן לומר שיועיל גם לטומאתה, כיון שהביטול הוא ביטול. אבל הריטב"א מתרץ בפשיטות, שהגמרא העדיפה להסתפק בשל גוים, ולא בשל ישראל. ובסוגיא זו ראה: **שער המלך** [פרק ה' מהלכות עבודה זרה הלכה א], **דרוש וחדוש להגרע"א** [חולין אות ס"ה] וחזון איש [סימן ס' אות כב].

51. הקשה ה**ראב"ד**: למה לא תירצו שאיבעית רבי יוחנן היא בעבודת כוכבים של ישראל שאין לה ביטול —

והאיבעיא היא [בדומה לתקרובת] האם לכל הפחות ירדה ממנה טומאתה?

ומתרץ: עבודת כוכבים של ישראל, פשיטא ליה, שאם ביטלה — לא ירדה טומאתה, מפני שביטולה כאילו אינו, ואין כאן ביטול כלל — אבל במשמישי עבודת כוכבים — מדובר שמבטל את האליל עצמו, ואז מתבטלים משמשיו מאליהן [כמבואר במשנה הבאה],

אין טהרתם קלה לירד מהן (52) —

ביטול.

או דילמא יתכן לומר, איסור הנאה שהוא דאורייתא — לא בטיל, אבל טומאה שהיא דרבנן — בטיל ויורדת מהן על ידי ביטול הגוי.

תיקו לא נפשטה האיבעיא.

הגמרא מביאה בעיה נוספת בדיון כלים.

שנינו ברייתא בסוף מסכת מנחות [קט ב]: שבשעת פטירתו של שמעון הצדיק שהיה כהן גדול בתחילת בית שני, אמר "חוניו בני ישמש תחתי". ונתקנא בו שמעי אחיו שהיה גדול ממנו שתי שנים ומחצה, ועשה לו מה שעשה, עד שחניו ברח לעיר אלכסנדריא של מצרים, ובנה שם מזבח והעלה שם עולות.

ונחלקו שם רבי מאיר ורבי יהודה, רבי מאיר סובר שבנה את המזבח לשם עבודת כוכבים, ורבי יהודה סובר שבנה אותו לשם שמים.

והנה, לדברי רבי יהודה, אף שאינה עבודת כוכבים עבר על איסור להקריב בבמות⁽⁵³⁾.

בעא מיניה רבי יוסי בן שאול מרבי: כלים ששימשו בהן בבית חוניו — מהו האם מותרין שישתמשו בהן בבית המקדש.

ומבארת הגמרא: לדעת רבי מאיר הסובר שהוא בית עבודת כוכבים, פשיטא שכליו אסורים לגבוה לבית המקדש, שהרי אסורין אף להדיוט, מדין תשמישי עבודת כוכבים. כמו ששנינו לעיל [נא ב] בברייתא בדברי רבי ישמעאל. ואם הם של ישראל אין להם

ומאי קא מיבעיא ליה? אליבא דמאן רבי יהודה דאמר: בית חוניו לאו בית עבודת כוכבים הוא —

דתנן שנינו סתם משנה כדברי רבי יהודה:

כהנים ששימשו בבית חוניו — לא ישמשו בבית המקדש שבירושלים מפני הקנס שקנסו אותם חכמים, הואיל ושימשו שם.

וממשיכה המשנה: ואינו צריך לומר, שכהנים ששימשו לדבר אחר לעבודת כוכבים, שהם פסולים לעבוד בבית המקדש. ונלמד ממה שכתוב בספר יחזקאל [מד] "יען אשר ישרתו אותם לפני גלוליהם, והיו לבית ישראל למכשול עון, על כן נשאתי ידי עליהם — נאום ה' אלהים ונשאו עונם. ולא יגשו אלי לכהן לי".

משמע שמשנתנו סוברת שבית חוניו אינו עבודת כוכבים, כי הרי מסיימת "ואין צריך לומר לדבר אחר".

ועתה, הכהנים ששימשו בבית חוניו אסורים. אלא, שרבי יוסי בן שאול מסתפק על הכלים. וטעם הספק הוא, מפני שיש סברא לחלק בין כהנים לכלים —

ויש לומר: **כהנים דוקא — הוא דקנסיננהו רבנן אותם אכן קנסו, משום דבני דעה נינהו וידעו שאסור להקריב בבמות, ולמרות זאת עבדו בבית חוניו, לכן קנסו אותם —**

אבל כלים שלא שייך לומר כן — לא קנסו

53. איסור הקרבה בבמות מבואר בפרק האחרון של מסכת זבחים.

52. כן כתב רש"י [על פי הגהות הב"ח]. וראה בריטב"א.

חכמים, ומותר להשתמש בהם בבית המקדש —

או דלמא יתכן לומר: לא שנא — אין חילוק בין כהנים לכלים, וכשם שאסרו את הכהנים כן אסרו את הכלים.

אמר ליה רבי לרבי יוסי בן שאול: אסורים הן. ומקרא היה בידינו היה לנו ראייה מהמקרא, ושכחהו ושכחנו אותו. כמו שיבאר.

איתביה השיב רבי יוסי בן שאול, על מה שפסק לו רבי שהם אסורים, ממקרא מפורש —

כתיב בספר דברי הימים [ב כט] בשנה הראשונה למלוך חזקיהו המלך, בחודש הראשון פתח את דלתות בית המקדש, אחרי שהיה עזוב בימי אחז אביו שעשה הרע בעיני ה', וסגר את דלתות האולם וכיבה את הנרות, ובימיו לא הקריבו קרבנות.

והמלך חזקיהו בחר לו כהנים, וטיהרו את בית ה', והוציאו משם את כל הטומאה. וכשגמרו לטהר את הבית, נאמר שם "ויבואו... אל חזקיהו המלך, ויאמרו: טהרנו את כל בית ה'... ואת כל הכלים אשר הזניח המלך אחז במלכותו במעלו — חבנו [אנו

הכנו אותם] והקדשנו [והקדשנו אותם] והנם לפני מזבח ה'".

במה הכינו אותם: ואיך הקדישו?

פירש רבי יוסף בן שאול: מאי לאו האם אין פירושו: חבנו — דאטבלינהו טבלנו אותם מטומאת עבודת כוכבים, הקדשנו — דאקדישנהו שחזרנו ומשחנו אותם בשמן המשחה: [כלים חדשים טעונים משיחה בשמן המשחה].

והנה, כלים אלו בודאי לא נאסרו באיסור עבודת כוכבים. דאם כן לא תועיל להם שום טבילה ושום קידוש, כנ"ל, דאם אסורים אפילו להדיוט — כל שכן שאסורים להדיוט.

ולמה אכן לא נאסרו?

מפני שכלים אלו אף אם שימשו בהם בימי אחז לעבודת כוכבים במעלו אשר מעל בה' — אינם אסורים, הואיל והם שייכים לרשות "הקדש", ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו⁽⁵⁴⁾. ומדאורייתא אינם אסורים בהנאה אף להדיוט.

אלא שהיה מן הראוי שלא להשתמש בהן להקדש מפני קנס חכמים, בכל זאת לא קנסו

54. אמרה הגמרא לקמן [נד א — ב] שמה שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, היינו דוקא בהשתחוה לחפץ של חבירו, וכדומה, שלא עשה בו מעשה. אבל אם "עשה בו מעשה" — אסרו אף שאינו שלו.

והגמרא מביאה מקרא זה לראיה שלכן נאסרו הכלים, וחכמי הדור בדורו של חזקיהו ציוו לגונזם, מפני שעשו בהם מעשה.

וסוגיא היא לכאורה סותרת לסוגינתנו. הראשונים האריכו הרבה ליישב סתירת שתי הסוגיות, ויש מרבתינו הסוברים שהן אכן סותרות.

עיין תוס' [והגהות הב"ח] ובעל המאור וראב"ד והרמב"ן בספרו מלחמות ה' ובחידושי, ועוד.

ובחידושי הגר"ח כתב: יש להבדיל בין שתי

שאנו דרשנוהו "הכנו" — שגזנום אותם הכלים, "וחקדשנו" — שחקדשנו כלים אחרים תחתיהם. דהיינו, שחכמי הדור אכן אסרו אותם וגזנום, ובמקומם הביאו כלים אחרים.

ודנה הגמרא: האם לימא נאמר שמשנה הבאה מפייע ליה לרבי?

המשנה במסכת מדות מפרטת את כל הלשכות שהיו בעזרה בבית המקדש השני, ובאחת מן הלשכות — בית המוקד — היו בארבע פינותיו לשכות קטנות, ושם שנינו

חכמים, והשתמשו בהם [לדעת רבי יוסי בן שאול] הואיל ואינן בני דעה —

ומכאן יש להוכיח לכלים של בית חוניו, שגם הם כיון שאינם אסורים מן התורה [שהרי בית חוניו אינו עבודת כוכבים] — לא קנסום חכמים הואיל ואינן בני דעה.

וקשה על דברי רבי שהם אסורים?

כאשר שמע רבי מקרא זה, נזכר שהוא המקרא שממנו דרש שהם אסורים, ואמר ליה לרבי יוסי בן שאול "ברוך אתה לשמים! שהחזרת לי אברתי" — (55)

אינו יכול להחיל עליהם "שם משמשים". ואף אם יעשה מעשה, שהרי לא המעשה אוסרתו אלא החלת ה"שם". [למה הדבר דומה: למקדיש דבר שאינו שלו, שאינו יכול להחיל עליו שם הקדש. ואף אם כבר יעשה מעשה, כגון שיביאו לגזבר, וכי יוקדש?! האם מעשה ההבאה לגזבר הוא מעשה של החלת שם הקדש?!]. ומבואר היטיב ההבדל בין שתי הסוגיות.

55. הקשה הבית חדש בהגותו, אכן יש לפרש כן כמו שמפרש רבי: הכנו שגזנום והקדשנו אחרים תחתיהם, מכל מקום, כמו כן אפשר לפרש פירושו של רבי יוסי בן שאול — ואף שרבי תירץ שאין מפסוק זה קושיא עליו, מכל מקום גם ראייה אין לו?

וכן הקשו הר"ן [בחידושו] והמהר"ם. הר"ן מתרץ: פשט הפסוק נוטה יותר כדברי רבי. דלפי פירושו של רבי יוסי בן שאול, אם כבר טבלום למה היו צריכים לקדשם? [אבל רש"י כתב שמשחום בשמן המשחה.] גם המהר"ם מתרץ שפשט הפסוק נוטה יותר כדברי רבי, משום דלשון "הכנו" לא משמע לשון טבילה, אלא לשון גניזה.

הסוגיות, שם מדובר ב"תקרובת", שאמר שם רב הונא: היתה בהמת חבירו רבוצה בפני עבודת כוכבים, כיון ששחט בה סימן אחד — אסרה. היינו שהקריבה לפני עבודת כוכבים. ואילו סוגיתנו עוסקת ב"משמשי" עבודת כוכבים. וחלוק יש בין תקרובת למשמשים בעצם איסורם.

תקרובת — "מעשה" ההקרבה לעבודת כוכבים הוא האוסר אותם.

ואילו משמשים, אף שאינם נאסרים עד שיעבדו [כמו שמבואר לעיל], מכל מקום אין ה"מעשה" האוסר אותם, אלא המעשה עושה שיחול עליהם "שם" משמשים. והיות שחל עליהם "שם" משמשים — לכן נאסרו בהנאה. וממילא מבואר: בשלמא תקרובת, כיון שישראל עשה "מעשה" של שחיטת סימן, הרי נעשה בו מעשה האוסרתה, והוא מציאות ועובדה קיימת — לכן נאסר אף שאינו שלו [למה הדבר דומה: המטמא חפץ חבירו והכניסו לאוהל המת, וכי נאמר שכיון שאינו שלו אינו יכול לטמאותו?!].

מה שאין כן משמשים, אנו צריכים שיחול עליהם חלות "שם" משמשים, וכיון שאינו שלו

אמרי חכמי בית חשמונאי: **חיבי נעביר** איך נעשה עתה?

ניתברינהו נשברם על ידי גוי במטרה לבטלם? לא תהיה לנו אפשרות להשתמש בהם למזבח ה', כי "**אבנים שלמות**" — אמר רחמנא [דברים כז], אבני המזבח צריכות להיות שלמות, בלי שבירה ובלי פגימה, אפילו קלה מאוד — (56)

ואם נשברם, ואחר כך **ננפרינהו** נשווה פגמתן בכלי ברזל? אסור לעשות כן, כי "**לא תניף עליהם ברזל**" אמר רחמנא [שם].

והיות ולמזבח אינן ראויות — גנזום.

ומקשה הגמרא: **ואמאי** למה גנזום? **ליתברינהו** נשברם על ידי גוים, כדי לבטלם, **ולישקלינהו** לנפשייהו ואז היו יכולים לקחתם לעצמם לצורך הדיוט, כאמור, שהם הפקר וחולין, מדרשת הכתוב "ובאו בה פריצים וחיללוהו".

והגמרא מביאה ראייה שממקרא זה דרשינן שנתחללו ונעשים חולין, ומותרים לשימוש הדיוט:

מי וכי לא אמר רב אושעיא: חכמי הדור של אחר חורבן בית המקדש השני בקשו לגנוז כל כסף וזהב שבעולם, משום ספק שמא הם כספא ודהבא כסף וזהב של ירושלים והרומאים בזזום מהם בעת כבשם את העיר והעזרות ומוקדשין הן, ואסורות בהנאה —

והוינן בה וטרם שהגמרא מסיימת דברי רב אושעיא — תמהינן:

מה היו משמשות: **מזרחית צפונית** — בה גנזו בית חשמונאי את **אבני המזבח**, **ששקצו אנשי יון** —

ומה פירוש "שקצו"? **אמר רב ששת**: **ששקצו** אותם והקטירו עליו **לעבודת כוכבים**.

ואף שלא נאסרו בכך להדיוט, מטעם הנ"ל, שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, מכל מקום גזרו עליהם חכמי בית חשמונאי, שלא להשתמש בהם לגבוה, למרות שהאבנים אינם בני דעה.

ומשנה זו היא סיוע לדברי רבי האומר שאבני בית חוניו אסורים מדרבנן, אף על גב שאינם בני דעה.

ודחינן: אין משם ראייה, כי אותם האבנים נאסרו מדאורייתא אפילו להדיוט! ומדוע?

אמר רב פפא: התם קרא אשכח מצאו מקרא **ודרשו** אותו לאסור את המזבח —

דכתיב בספר יחזקאל [כ] **בנבואתו על חורבן בית המקדש**: אמר הקב"ה "והסיבותי פני מהם, וחללו את צפוני [את מקום שהייתי צפון שם ביניהם — רש"י] **ובאו בה פריצים וחללוהו**".

ודרשינן "חיללוהו" מלשון חול, שבעת כניסת הגוים להיכל יצאו כליו — והמזבח בכללם — לחולין. וממילא נהיים הפקר, וקנאום הגויים ושלחם הן, וכשהשתמשו בהם לעבודת כוכבים — נאסרו.

ולמה גנזום?

56. כתב הריטב"א: הגמרא אמרה כן "לרווחא דמילתא", משום שלא זו לבנות אבנים פגומות

וכי ירושלים היא רובא דעלמא? ! האם כל הכסף והזהב שבעולם בא מירושלים? !

אלא אמר אביי: כך הם דברי רבי אושעיא: ביקשו לגנוז דינרא הרריינא טוריינא מטבעות שחקוק עליהם צורות של אנדריינוס וטוריינוס מלכי רומי, וכן מטבעות שיפא שנישופו מחמת יושנן, ואין ניכרת עליהם צורתן, מפני טבעה של ירושלים שבמטבעות אלו השתמשו בירושלים בימי בית המקדש, ורובם בירושלים היו של הקדש ורובם בעולם היו של ירושלים, ואסור להשתמש בהן —

וממשיך רב אושעיא: עד שמצאו לה [להם] מקרא מן התורה שהוא מותר [שהם מותרין] — שנאמר "ובאו בה פריצים וחללוה" — ודרשינן: כיון שפרצום נעשו חול, ופקעה מהן קדושתן, קדושת בדק הבית.

מוכח מדברי רב אושעיא, שממקרא זה דרשינן היתר לשימוש חול, וקשה למה גנוז את אבני המזבח?

ומתרצת הגמרא: התם במטבעות אלו — לא אשתמשו בהו לגבוה, לכן התיירום לשימוש חול, אבל הכא באבני מזבח כיון דאשתמש בהו לגבוה מימים ימימה עד כניסת היוונים להיכל, לכן לאו אורח ארעא אינו דרך ארץ לאשתמושי בהו הדיוטא שישתמשו בהן הדיוטות.

ולכן גנוזום, ולא לקחום לשימוש הדיוטות.

מתניתין

המשנה מבארת ענין ביטול עבודת כוכבים.

ביטול עבודת כוכבים הוא כאשר הגוי עושה מעשה המורה שהפסיק לעבדו, ויותר אינו נוהג בה מנהג של קבלה באלוה.

ובסוגיא לעיל [נב א] דורת הגמרא את דין ביטול מדרשות הכתובים.

עובד כוכבים גוי מבטל עבודת כוכבים שלו ושל חבריו הגוי. בין אם עובד לאותו האליל ובין אם עובד לאליל אחר. (57)

וישראל אין מבטל עבודת כוכבים של עובד כוכבים, הואיל והדרשה שנלמד ממנה דין ביטול נאמרה רק לגבי הגוים. וכל שכן שאין ישראל אחד מבטל עבודת כוכבים של ישראל אחר, לפי שעבודה זרה של ישראל אין לה בטילה עולמית, וטעונה ביעור, כמבואר לעיל [שם].

גוי המבטל עבודת כוכבים — מבטל משמשיה. כלומר, בכך נתבטלו משמשיה מאליהן, (58) מפני שהן נגררים אחרי העבודת כוכבים. (59) אבל אם רק ביטל

שפשיטא להגמרא שיש דיחוי אצל גבוה.

57. גוי שאינו עובד עבודה זרה כלל אינו יכול לבטל. ראה גמרא סד ב.

58. כן כתב המאירי.

59. כן מבאר הר"ן על הרי"ף.

מפורש הוא, וידוע לכל. והאמת היא, שבלי סיבה זו, גם כן אסורות לגבוה, הואיל ונדחו מעבודת גבוה, כמו שלמדנו לעיל [מז א] "יש דיחוי אצל גבוה".

וכוונתו, ששם דנה הגמרא אם יש דיחוי אצל מצוות כשם שיש דיחוי אצל גבוה, משמע

משמשיה — רק משמשיין מותרין, והיא עצמה אסורה.

גמרא

שינינו במשנתנו: עובד כוכבים מבטל עבודת כוכבים שלו ושל חברו.

ומשמע שרק את העבודה זרה של חברו הגוי יכול הגוי לבטל, אבל את העבודה זרה של ישראל אינו מבטל.

נוסח זה של המשנה הוא נוסח מתוקן שתיקן רבי לעת זקנותו, והנוסח הקודם היה: שלו ושל ישראל, וכמו שיבואר.

ומספרת הגמרא: מתני ליה שנה רבי לבנו, רבי שמעון ברבי [גירסא אחרת: בריה בנו]: עובד כוכבים מבטל עבודת כוכבים שלו ושל חברו.

אמר ליה רבי שמעון: רבי! הרי שנית לנו בילדותך: עובד כוכבים מבטל עבודת כוכבים שלו ושל ישראל! ועתה אתה שונה שאינו יכול לבטל את של ישראל.

וטרם שהגמרא מבררת למה חזר בו רבי היא תמהה: **דישראל?! וכי שנה רבי בילדותו שגוי מבטל עבודה זרה של ישראל?! מי קא בטלה?** וכי יש לה ביטול כלל?! **והא "ושם בסתר" כתיב** [דברים כז], ודרשנו מהכתוב הזה שאין לה שום היתר, אלא היא טעונה גניזה וביעור!

אמר רבי הלל בריה דרבי וולס: לא נצרכה המשנה להשמיענו אלא כשיש לו לגוי

שותפות בעבודת כוכבים של ישראל.

ובילדותו סבר רבי שיכול הגוי לבטלה כיון שהוא שותף בה, ובזקנותו חזר בו.

ודנה הגמרא: **בילדותו מאי קסבר**, מה היתה סברתו של רבי בצעירותו שיכול לבטלה, ובזקנותו מאי קסבר?

בילדותו סבר, ישראל השותף בעבודה זרה עם גוי, אדעתא דעובד כוכבים פלח, עובדה על דעת שותפו הגוי.⁽⁶⁰⁾ ולכן, **כיון דעובד כוכבים מבטל דנפשיה**, את חלקו, לכן **דישראל נמי מבטלה**, בטל גם חלקו של ישראל, שהרי הוא עבדה על דעתו של הגוי.

ובזקנותו חזר בו וסבר, ישראל אדעתא דנפשיה פלח, עובדה לדעת עצמו, לכן **כי כאשר מבטל עובד כוכבים**, רק את החלק **דנפשיה**, את חלקו שלו בלבד הוא יכול לבטל, אך חלקו **דישראל לא בטיל**.

ולכן בזקנותו שינה רבי את נוסח המשנה.

איכא יש חכמים דמתני לה לדברי רבי הלל בריה דרבי וולס אסיפא על הסיפא של משנתנו, ששינינו בה: **ישראל אינו מבטל עבודת כוכבים של עובד כוכבים**.

והוינן בה: **פשיטא?! וכי עלה על הדעת שישראל יכול לבטל?! הרי כל דין ביטול נאמר בגויים בלבד?!**

ועל כך מביאה הגמרא: **אמר רבי הלל בריה דרבי וולס: לא נצרכה משנתנו להשמיענו שישראל אינו מבטל עבודת כוכבים של גוי, אלא שהמשנה עוסקת בכגון שיש לו**

60. המאירי מפרש: אינו עובדה אלא משום שהגוי עובדה, ואינו מתכוון לעבודה ממש.